

A NÉPKÖNYVTÁRAK SZOCIÁLIS MUNKATERÜLETE

ÍRTA:

R. FODOR ÁRPÁD J.

A népkönyvtár közszükséglet a közösség könyv-szükségletének kielégítésére. Abban, hogy közszükséglet, benne van, hogy a közösségnek van rá szüksége. Szociális intézmény. A legtöbb esetben a közösség tartja fenn, mégpedig minden esetben a közösség részére. A könyvnek ugyan megvan a maga felmérhetetlen jelentősége az egyén életében is, de nyilvános könyvtárakban a súlypont szociális jelentőségén van. Az egyén még csak meglehet valahogyan könyv nélkül, de a mai fejlett társadalom már nem. Analfabéta emberek még vannak Európában, de analfabéta társadalom Európában már nem élhet meg. Fantasztikus regények írójának, mondjuk H. G. Wellsnek tollára való volna annak a katasztrófának ecsetelése, mely a mai társadalom bonyolult szervezetét sújtaná, ha a lerögzített, átismételhető, időben és térben egyaránt távolbahangzó, egyszerre milliókhoz szóló leírt beszéd: a könyv máról holnapra kiesnék az élet segítő eszközei közül s az emberiség helyette ismét csak a szárnyas ígére, az elröppenő élő beszédre, a szájhagyományra szorulna. A lexikonok vaskos sorozatai csak mikroszkopikus kivonatai annak a roppant ismeretanyagának, amely egyszeribe megsemmisülne pusztán azért, mert nem tudjuk fejben tartani. Gondoljunk a történeti adatok, bibliográfiák, statisztikai kimutatások, menetrendek, telefonkönyvek, szótárak, Ilias-ok és Odysseiá-k, matematikai számítások, helységnévtárak, csillagászati táblázatok, technikai szerkesztések stb. tömegére. Észbevévésük már az adott jelenben is fölülmúlja az emlékezet képességeit. A tudós, a művész nem tudná fáradsággal kidolgozott mondanivalóját ugyanúgy ismételni. A könyv az emberiség emlékezete. Részben már a jelenben is, de még inkább az idők folyamatában. Az emberi szellem mindazt, smit évezredek alatt lépésről-lépésre kitermelt, igyekszik betakarítani a könyvbe, hogy örökölhető és örökbehagyható legyen. Csak Gutenberg

óta 13 millióra tehető a megjelent művek száma. A könyv biztosítja a kultúra folytonosságát. Nélküle korunk éppen olyan néma lenne az utókor számára, mint amilyen némák a prehisztórikus idők a mi számunkra. Prehisztórikusoknak, történelem-előttieknek nevezzük ugyanis azokat a korokat, amelyek tudtak ugyan beszélni, de csak a jelennek és nem a jövőnek, amelyeknek volt ugyan történetük, de ezt minden nemzedékkel csaknem előlről kezdték s róla írásbeli emléket nem hagytak hátra. A történelem magasabb fokán nélkülözhetetlen az írásbeliség. A látható nyelvnek manapság társadalomfenntartó szerepe van, akárcsak a hallható, az élő beszédnek, amely a társulás elemi föltételét, az érintkezést teszi lehetővé. Így a „nem azért élünk, hogy együnk” analógiájára mondhatjuk, hogy nem azért élünk, hogy olvassunk, hanem azért olvasunk, hogy éljünk. A könyv előfeltétele olyan társadalmi funkcióknak, amelyek nélkül a közösségi szervezet megbénulna. Benne élet van az életért. Mint ahogy tartalma: a nyelv, irodalom, tudomány egyúttal társadalmi jelenség (és részben termék), úgy a könyvvilág is a maga egészében szociális jelenség és szociális feladatokat végez.

A XIX. század individualizmusa a könyvnek ezt az egyetemes szociális hivatását a népkönyvtárakban úgyszólván egyedül az egyénre vonatkoztatott „nevelés-könyvtár” és „kultúra-könyvtár” viszonylatra szorította. Hatása máig kivehető nyomokat hagyott. A könyvhasználatban túlsokáig tisztán az egyéni relációt láttuk: az egyén viszonyát a könyvhöz és nem méltattuk eléggé figyelemre a közösség könyvreutaltságát: a könyv viszonyát a közösséghez. Vagy ha igen, nem vontuk le a következményeit annak a habozást nem tűrő ténynek, hogy a könyv útján a nemzet nemcsak fényűző kedvteléseit, hanem létérdekeit, közszükségleteit, életérdekeit elégíti ki. Már pedig a közérdekek mellett minden más szempontnak el kell homályo-

sulnia a népkönyvtárban, amelynek sajátos feladata éppen az, hogy a közösség egészének, az egyedek vonatkozási egységének közvetítsen minden közérdekű művet.

A közösség valamennyi érdekének külön könyvtárat létesíteni nem lehet. De még ha lehetne, akkor is ezek az intézmények már nem a közösség egészéhez, hanem csupán egyik érdekéhez igazodnának s így a legégetőbb hiány, az érdekek közötti rangsor és harmónia, valamint a vonatkozás a társadalom egységére betöltetlenül maradna. Ezért van szükség olyan könyvtártípusra, – a népkönyvtárera – amely az élet minden igényét mérlegeli és egyensúlyba hozza a közösség egészének érdeke szerint.

Igaz ugyan, hogy a közösség maga nem olvas, de az egyén a közösségnek olvas. Az olvasás az egyén teljesítménye önmaga számára, de el kell ismernünk, hogy még inkább munkaszolgálat a közösség számára. S érdekes megfigyelni, hogy manapság az olvasás indítékai is inkább az egyénnek szociális mivoltából, mint individuális magánvilágából fakadnak. Nem titkoltuk, hogy az egyén olvasása hat a közösségre, most aztán ne csodálkozzunk rajta, hogy az érdekelt fél, a közösség is kezd hatni az egyén olvasására. A politika alakulásai, a társadalom berendezkedései új meg új helyzet elé állítják az individuumot: a szociális közönységre mind kevesebb lehetősége van, az élet gyors irama majd itt, majd ott vág érdeke és érdeklődése körébe. A technikai, gazdasági, tudományos fejlődés felkelti benne az akaratot, hogy megtalálja és megállja helyét a világban, sőt segítsen, hasson, alkosson, beleépítse életét népe életébe. Könyvekre van szüksége s a kiválasztást, történjék bár hivatásbeli vagy hivatáson kívüli okokból, szociális indítékok döntik el. A könyvhasználat mind ritkábban magánvállalkozás és mind sűrűbben kirendeltség vagy önkéntes jelentkezés egy közösségi feladat elvégzésére. A diák iskolai olvasása már szociális vonatkozású hivatáson kívül álló olvasás. De szociális vonatkozású a hivatásbeli olvasás is, mert hisz a közösségnek is érdeke, hogy legyenek képzett orvosai, mérnökei, gazdái stb. Mint ahogy már az iskolának, úgy az „élet iskolájának” is megvannak a maga tankönyvei és kötelező olvasmányai.

Noha a társadalom a munkafelosztás alapján az egyének között szétosztja az olvasnivalókat, mégis a népkönyvtárat nem annyira az egyén olvasása érdekli, mint inkább a nép egészének egyetemes olvasása. Az az összhatás, az a végső eredmény, amelyet a könyv az egyéneken át a társadalom egészében kifejt és elér. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy az egyén közömbös a népkönyvtár előtt. Nem lehet az, mert nem közömbös a társadalom előtt sem. A reális népkönyvtárpolitika nem tehet erőszakot a valóságon azáltal, hogy a konkrét egyedi valót kisemmizi. Mint ahogy a társadalom

minden egyes tagjának az organikus közösségben megvan a maga helye, amelyet az ő sajátos képességeinek és erőinek latbavetése mellett a közösség szolgálatában lélekkel, munkával, a neki jutott feladatok lelkiismeretes teljesítésével be kell töltenie, ugyanúgy minden egyes olvasónak is megvan a helye a nemzet egyetemes olvasásában azzal a feladattal, hogy a maga sajátos hivatásának, kötelességeinek, képességeinek és lelkületének megfelelően elégítse ki könyvszükségletét a köz javára, amely együttal a saját java is.

Igy a szociális szempont istápolja leghathatósabbban az egyén érdekeit is. A társadalom egysége sokféleséget, az egyének sokasága egyediséget kíván olvasmányokban. A társadalomnak szüksége van a sokirányú olvasásra, amiben kapóra jön neki a sok egyén magánérdeklődése. Viszont az egyének sajátos olvasmányokra van szüksége, amiben kapóra jön neki a társadalom egyetemes érdeklődése.

Aki könyvet ír, azért ír, legalább is elvben – mert mondanivalója van s azt akarja, hogy meghallgassák. Olvasó nélkül a könyv célját veszti: nincs értelme. A közvetítés szerepét a könyvtárak vállalják. Maga a közvetítés azonban kétoldalú tevékenység, mert két dolog között történik: népkönyvtárban a könyv és a közösség között. A népkönyvtár hozzájuttatja a társadalom minden rétegét az olvasmányhoz s az olvasmányt a társadalom minden rétegéhez. Ez ugyanannak a dolognak két oldala. Az egyik esetben a társadalom jön a könyvért: könyvet szerzek az olvasónak; a másik esetben a könyvet viszem a társadalomhoz: olvasót szerzek a könyvnek. Így a népkönyvtárnak napsütötte és felhőjárta munkaterületét, ahol egy nép élete nyüzsg, két oldalról fényképezhetem le: 1. a könyv, 2. az olvasó oldaláról.

Nézzük először a *könyv* oldaláról. Ez a beállítás egybeesik a könyvállomány szervezésének kérdésével. Itt a legfontosabb tétel így hangzik: A népkönyvtár munkaterületének a társadalom minden tagozatára ki kell terjednie, mert csak így szerezhet olvasókat mindazoknak a könyveknek, amelyeknek elolvasására a társadalom egységének szüksége van.

Éppen a népkönyvtár szervező elvének, a társadalom egységének széleskörű elfoglaltsága követeli meg, hogy a könyvhasználatot minden irányban értékesítem. Magát a könyvállományt is úgy kell összeállítanom, hogy fődje azt a sokágú[^] teendőt, amelyet a munkamegosztás alapján a közösség a maga tagjaival szükségszerűen végeztet s amellet az egység is kellőképpen kidomborodjék benne az életszabta munkaterületek képviselője, az egyes ismeretágak arányos elosztása s főképpen az egységes közösségi szellem által. Ez utóbbinak kialakításában különösen a szépirodalomnak – más bokros társadalmi funkciói mellett – jut jelentős

szerep. Tehát nemcsak a könyvek értékét, hanem a közösség igényeit is mérlegelem. De hiába teszem ezt, ha nincs alkalmam eljárásomat hasznosítani. Hiába alkalmazom a könyvállomány szervezését a társadalom szerves egységéhez, ha nem alkalmazom hozzá az olvasóközönség szervezését is. Mindenkinek való könyvtárat, ha mégoly közszükséglet is, nem érdemes – mondjuk – gyermekek részére összeállítanom. Ha a munkaterületet a közönség felé leszűkítem, olyan egyoldalú válogatást kell a könyvtermésben végrehajtanom, amely minden lehet, csak a könyvtermésnek a közszükségletekhez egyetemesen igazodó egyetemes kihasználása nem. A társadalomnak nemcsak azokra az ismeretekre van szüksége, amelyeket pl. a tudósoknak vagy tanulóknak vagy munkásoknak szántak, hanem azokra is, amelyeket az iparosoknak a famegmunkálásról, a gazdának a talajművelésről, az anyáknak a csecsemőápolásról, mindenkinek a légvédelemről stb. írnak. Röviden: Az eleve bizonyos néprétegre korlátozott könyvtár nem lehet népkönyvtár, mert szervező elve nem a társadalom egysége, minek folytán olvasót a könyvnek csak meghatározott irányban szerez.

De nem lehet népkönyvtár az *olvasónak*, a közönségnek szempontjából sem. Könnyen beláttuk, hogy könyvet nem csupán egy-két néprétegnek írnak, most épp oly könnyen beláthatjuk, hogy könyvre nem csupán egy-két néprétegnek van szüksége. Mint tudjuk, könyvre a társadalom egészének van szüksége, hogy minden egyes ága, minden egyes tagja megszerezhesse azokat az ismereteket, amelyek segítségével a társadalom szervezetében a pontos együttműködést biztosíthatja. A népkönyvtár minden néprétegnek minden irányú könyvszükségletét közvetíti. Ezért *nép-könyvtár*. Ez elnevezésen, mint a mondottakból világos, nemcsak a kisebb, pár száz kötetes, mondjuk falusi könyvtárakat értem, hanem a nálunk sokszor közművelődési könyvtáraknak nevezett hatalmas intézményeket is, például a nagyvárosi könyvtárakat. A „nép” szónak ugyanis van egy atyáskodó, gyengén lenéző jelentése, amikor a kisebb műveltségű néposztályokat értjük rajta, azokat, akik vezetésre szorulnak, cinikus fölfogásban: vezetésre – az orruknál fogva. De van egy büszke jelentése is, amely mindenkit egyformán fölölel, kiterjed minden egyéni sorson túl az egész sorsközösségre. A könyvtárak ez utóbbi jelentésben hordják büszkén homlokzatukon a népi címet és jelleget. Nem népkönyvtárak olyan értelemben, hogy az „egy-szerű” népek valók, de igenis olyan értelemben, hogy a sok-szerű népek valók. Egység a sokféleségben, munkaközösség a munkafelosztásban, harmónia a sokszólamban, közös cél a millió hivatásban: ezek azok az elvek, amelyek nyugszanak. Ha nem így volna, közszükségletből meg kellene teremteni még

egy másik típusukat is, amelynek szervezete egybevágjon a szociális egység követelményeivel. Erre azonban nincs szükség, mert korszerű vezetés mellett a mai népkönyvtár olvasóinak összeállításában már lényegénél fogva a társadalmi egyensúly biztosítására törekszik, természetesen a maga helyi adottságai, az illető vidék népességi viszonyai szerint. Azt az elavult felfogást, amelyre pedig – talán a régi nevelő-tendencia utóhatásaként – a közönség nagy része még ma is hajlamos, hogy t. i. a népkönyvtárak közé csak az „alacsonyabb néposztályok”-nak szánt intézményeket lehet sorolni, mint az idő parancsából tarthatatlan, szakszerűtlen s a *dolog* lényegének teljes félreismerésén alapuló nézetet el kell vetni. Az Országos Szociálpolitikai Intézet Újpesti Népkönyvtárában tapasztaltam, hogy az érdeklődők, akik az intézet szervezetét és munkáját óhajtják megtekinteni, száz közül kilencvenkilenc esetben abban a meggyőződésben keresik föl a könyvtárat is, hogy majd egy tisztán a munkásság részére létesített intézményt fognak látni. Várakozásukat két körülményre alapítják: szociálpolitikai intézetről és népkönyvtárról van egyszerre szó s ezek egyike is elég ok arra, hogy valami néphivatal-féleire gondoljanak a népművelés terén. Pedig éppen az adott kettős körülményből kétszeresen az ellenkezőjét kellene következtetni. Mind a szociálpolitika, mind a népkönyvtárpolitika külön-külön is az összes társadalmi viszonylatok egyensúlyát tartja fölvéne s ennek következtében munkáját az egész közösségre állítja be. Természetes, hogy azok az olvasók, akik nehezen jutnak könyvhöz s akik gondosabb irányításra szorulnak, kedvencei a népkönyvtárnak, de ez nem ok arra, hogy a többieket mellőzzük, aminek a nemzet egésze látná kárát. Az első segélynyújtás meg a legégetőbb hiányok pótlása csak következménye az egyetemes kiegyenlítő népkönyvtári törekvéseknek. Nem arról van tehát szó, hogy azokat, akiknek nem telik könyvvásárlásra, olvasmányhoz juttassuk. Ez nagyon szép és nagyon jó, de az ilyen részletcéloknak nem szabad elhomályosítaniok a lényeges cél-ot. Hiszen akkor az egyetemek szemináriumi szakkönyvtárai, de meg a többi tudományos könyvtárak is népkönyvtárak volnának. A könyvterméshez viszonyítva mindenki szegény. Nem is beszélve az unikumokról, ritkaságokról, kifogyott munkákról, régebbi folyóiratszámokról stb., még a duzzadtabb pénztárca sem veheti meg mindazokat a műveket, amelyekre az egyénnek ideiglenes vagy állandó használatra egy életen át szüksége van. És ha igen, akkor sem tudná pótolni a közkönyvtárnak szociális szervezettségét, amely a könyveknek halmazát azzá teszi, ami: könyvtárrá. Ha mindenki gazdag volna, a népkönyvtár éppen olyan szükséges volna, mint ma. És soha több dolga nem lenne, mintha már mindenki művelt volna. És ha elér-

keznék sohanapja, hogy művelt meg műveletlen egyaránt „megnevelt” volna, akkor sem esnék kétségbe azon, hogy mihez fogjon.

Ezer gyökerét az élet talajába bocsátja és csatornái tápláló nedvüket a törzs minden ágába eljuttatják. A nemzet apraja és nagyja, szellemi és testi munkás, kézműves és földműves, nő és férfi, tudós és tanuló, vidéki és városi minden különbség nélkül egyformán használhatja és – jelentőmeleg főlshóllítómódban: használja is. A népkönyvtár egy nemzet magánkönyvtára. Ezért van az általa közvetített egyéni érdekeken túl egyetemes népszolgáló és népformáló jelentősége. Ezért kell a nemzeti élet nélkülözhetetlen részeként felfogni. Nem jótékonsági alkalom szellemi javak adományozgatására felülről lefelé, hanem életszükségletek áramlása az egységből mindenfelé.

Sokszor éppen alulról felfelé! Csak valami városi aszfalt-elfogultság tagadhatná, mit köszönhet a „magas kultúra” a mélykultúrának. Irodalmunk és művészetünk évszázadokon át a népnyelv, népköltészet, népzene, népművészet csodálatos ihletéséből fakasztotta legsajátabb szépségeit. Alkotó művészeink és költőink úgyszólván kivétel nélkül tudták s fennen hirdették ezt mind a mai napig. De így van ez életünk ezer más vonatkozásában is, végig egész kultúránkon. A kultúra sem valami idealisztikus álom-cél, fogalom-vár, könnyű kis értéktelen értékelmélet, hanem valóságos értékek kölcsönhatása. Ki tudná felsorolni, mit köszönhet közösségi létünk például szokásokban, szimbólumokban, játékokban, életbölcsesekben, szertartásokban, szórakozásokban, gyakorlati ismeretekben, tapasztalatokban, udvariassági formákban, sőt tudományban is a népi kultúrának. Ha ez előtt szemet hunyunk, a középkor nyugati krónikásainak elfogultságába esünk, akik az Európába költöző magyarokat barbár, ijesztő, undok ördögfajzatnak feketítették be csak azért, mert *más* volt a kultúrájuk, ázsiai, pusztai, félnomád, vagyis nem olyan mint az övék. Tudósaink közül is mind többen hangoztatták, hogy nemzeti életünket mélyebben át kell itatni az egységesítő és jellemző népi vonásokkal. Kodály egyik nagy tanulmányát azzal a célramutatással fejezi be, hogy műzenénknek vissza kell adnia a népnek azt, amit tőle kapott. Gyórfiy népművelési tanulmányaiban az évszázados népi kultúra és a könyvkultúra kiegyensúlyozását kívánja. Bálint Sándor a nemzetnevelést akarja a néprajz formáló erejével átjártni. A könyvtár a maga közvetítő szerepével tevékeny részt vesz ezekben a mozgalmakban, midőn a népnyelv és népélet nagy íróinak műveit és a népköltési gyűjteményeket, az etnográfákat, népművészeti könyveket, kézimunkamintákat kikölcsönzi, népdalokat ad a dalárdáknak és zenekaroknak, népi színdarabokat és játékokat a műkedvelő előadóknak. Az artériák és vénák

egészséges vérkeringését lükteti a társadalom rostjaiba, fel is, meg le is. Ugyanígy közvetíti a külföldi művelődés eredményeit, hogy az idegen magyarrá válják s a régi program folytatódjék: a magyar kultúrának gazdagítása idegennel s az idegennek magyarral.

Ami nagyságát és formáját illeti, ez természetesen változik a működési területül választott helység nagysága és népi összetétele szerint. Alapjában véve azonban csak egy népkönyvtár van, függetlenül attól, hogy falun vagy városban teljesít-e szolgálatot. A sok helyi szervezetnek egy országos népkönyvtár-hálózat organizációjába kell beleolvadnia. Az egyes intézmény önmagában bármily jelentéktelen, súlyt és jelentőséget kap az egészről. Száz iskolán kívüli népművelési bizottságnak száz nagytípusú könyvtára külön-külön 500 kötettel 120.000 falusi lakos használatára bocsátva a maga hatásában éppen olyan fontos, esetleg még fontosabb, mint egy 120.000 lakosú város 50.000 kötetes könyvtára, feltéve persze, hogy a forgalom is arányban áll. Tartalom és forma az életkörülményekhez igazodik, de száz alakban ugyanaz a gondolat érvényesül: a közösségi élet megsegítése. Eppen ezért helytelen, ha a népkönyvtárak között éles különbséget téve külön típus-csoportokba osztjuk azokat. Régebben a könyvtárak fáztak a népkönyvtár címtől. Más elnevezést kerestek maguknak, még ha alapjában véve népkönyvtárak voltak is. A félreértett és szűkreszabott fogalom nagyobb intézményekre már nem illett. Ma azonban már nincs ok az idegenkedésre s ha következetesek akarunk lenni, egyedül a tudományos és népkönyvtár közötti megkülönböztetést fogadhatjuk el. Mindkét típusnak egyformán előkelő rangja van, mindkettő egyformán nélkülözhetetlen.

Ha a népkönyvtár a nemzet megsegítése, magától fölfakad bennünk a kérdés: akkor miért nem használjuk föl teljes szervezetét?¹ Ha nélkülözhetetlen, miért nélkülözzük? Ha segítség, miért nem segít? Hiszen egy kis segítség mindig jól jön. Kár lemondani róla. Kár a népkönyvtártörvénynek örökös halogatása, nehéz anyagi viszonyainkra való hivatkozással. Minél szegényebbek vagyunk, annál nagyobb szükségünk van a könyv támogatására. Nekünk az olvasás és könyvtár nem fényezés és „szép lelkek” ábrándja, hanem életsegítség és közszükséglet. Már pedig a közszükségletek maguktól nem teremnek meg Minden, ami megtörtént, szükségszerűen jött létre, de nem minden, ami szükségszerű, történik meg. Ez a kis figyelmeztetés nekünk magyaroknak időszerű, amikor a népkönyvtárakról beszélünk. Egy kicsit a nem létező népkönyvtárak munkaterületéről is szót mondunk ezzel.

¹ Nincs helyem, de talán még lesz alkalmam kifejteni, miért lehet a népkönyvtárügyet csak törvénnyel szabályozott országos szervezet keretében megoldani. Az összes külföldi példák és szakemberek emellett bizonyítanak.